

BOEKEN, CONFERENTIES EN MEDIA / BOOKS, CONFERENCES AND MEDIA / LIVRES, CONFÉRENCES ET MEDIA

Mineke Schipper, "De boomstam en de krokodil; kwesties van ras, cultuur en wetenschap."

Amsterdam, Van Genneep, 270 p.,

What's in a color? What's in a name? Erg veel, kun je concluderen na lezing van het nieuwste boek van Mineke Schipper. Benamingen en kleuraanduidingen voor mensen zeggen meer over de denkbbeelden van hen die ze gebruiken dan over hen die ermee aangeduid worden. Welke benamingen mensen voor anderen kiezen, hangt onder meer af van hun belangen, achtergrond, kennis, milieu en perspectief. De benamingen en kleuraanduidingen waar Schipper het in haar boek over heeft, ontlene hun gehalte vooral aan hun natuurlijke tegenhanger: "wit" staat aldus tegenover "zwart"; "zelf" tegenover "ander" en "centrum" tegenover "periferie".

Met name in de eerste twee hoofdstukken zet Schipper op heldere manier uiteen welke connotaties, in discussies over ras, cultuur en wetenschap, aan deze begrippenparen zijn verbonden. De binaire termen wijzen aan de ene kant op achterstelling, discriminatie, haat en negatie van de ene groep, en aan de andere kant op erkenning, bevestiging of bevoordeling van de andere groep. Schipper laat zien hoe deze opposities, en de daarmee verbonden denkbbeelden, tot stand zijn gekomen; en dat ze menselijk zijn en daarom niet helemaal uitgeroeid kunnen worden. In ieder geval kan er volgens Mineke Schipper, zowel in de wetenschap als daarbuiten, naar gestreefd worden vooroordelen tot het uiterste te beperken. *De boomstam en de krokodil* is een overtuigend pleidooi hiertoe. In deze zin zou het boek, maar vooral de eerste twee hoofdstukken, verplichte kost moeten zijn bij maatschappijleer of geschiedenis op de middelbare school. Met het oog op het terugdringen van vooroordelen en racisme in de maatschappij zou dit meer zoden aan de dijk zetten dan het uitzenden van postbus 51-spotjes tegen racisme

of het wanhopig najagen van zondebokken en terroristen, zoals dat recentelijk in Frankrijk gebeurde na een aantal bomexplosies.

Mineke Schipper heeft voor haar eerste twee hoofdstukken vele ideeën ontvouwd die zij ook in vorige boeken en artikelen heeft verwerkt¹. Jammer is dat voor het eerste hoofdstuk, *Het probleem Zelf en Ander*, veel passages letterlijk zijn overgenomen uit haar artikel *Culture, Identity, and Interdiscursivity* (1), zonder daarbij te verwijzen naar dat artikel.

Op blz. 23 presenteert Schipper de centrale vraag die aan haar boek ten grondslag ligt: "Hoe worden door groepen mensen grenzen tussen Zelf en Ander vastgesteld en op grond waarvan?"². De hoofdstukken drie tot en met acht gaan over de manier waarop deze grenzen in de Afrikaanse literatuur en vanuit een aantal Afrikaanse en Afro-Amerikaanse bewegingen werden gedefinieerd en gecultiveerd. Je zou kunnen zeggen dat deze hoofdstukken een adstructie zijn van hetgeen daarvoor is uitgelegd.

Mineke Schipper gaat achtereenvolgens in op mondelinge Afrikaanse verhalen en mythen waarin met name de oorsprong van, en het verschil tussen, zwarte en witte mensen verklaard wordt; op de beeldvorming over zwart en blank in Afrikaanse koloniale en postkoloniale romans en verhalen en op het ontstaan en de ontwikkeling van Amerikaanse bewegingen als *Harlem Renaissance*, *Black Arts Movement*, *Black Power* (met leidende figuren als Marcus Garvey, W.E.B. de Bois, Malcom x, Martin Luther King, en de dichters Langston Hughes, Countee Cullen, en Claude Mckay). Deze bewegingen kunnen gezien worden als (zwarte) tegenbewegingen tegen het (blanke) heersende discours en establishment. Daarna gaat Mineke Schipper in op de *Negritude-beweging* in Parijs, West-Afrika en de Cariben, en op de *Black Consciousness*-beweging in Zuid-Afrika. Leidende figuren als Léopold Sédar Senghor, Léon Damas, Aimé Césaire (Negritude) en Steve Biko (Black Consciousness) passeren hierbij de revue. Al deze bewegingen, juist voortgekomen uit de nobele poging te strijden tegen onderdrukking, discriminatie en segregatie op maatschappelijk en cultureel terrein, ontkomen in hun anti-gezindheid niet aan ideeën van verbijzondering, segregatie en sectarisme. De grote vragen die hen bezighielden hadden vooral te maken met identiteit: wie mogen er wel, en wie mogen er niet bijhoren? Wie zijn we en wie willen we zijn in deze onderdrukkende samenleving? Zijn we in de eerste plaats (Zuid-)Afrika-

---

1. Bij voorbeeld in *Beyond the Boundaries* uit 1989 en in het artikel *Culture, Identity, and Interdiscursivity* in het tijdschrift *Research in African Literature*, vol. 24, nr. 4, 1991.

2. In interculturele debatten over de positie van subject en object binnen wetenschappelijk onderzoek worden de begrippen "Zelf" en "Ander" vaak met een hoofdletter geschreven. Mineke Schipper neemt deze gewoonte over. In navolging daarvan is dat in deze bespreking ook gedaan.

nen, zwarten. of onderdrukten? Moeten we vooral onze etnische identiteit benadrukken, of juist onze (slechte) sociale positie? Onenigheid over deze thema's, die vooral in pamfletten en poëzie tot uiting kwamen, en de creatie van een Zelf (zwart) tegenover een Ander (blank), hebben in belangrijke mate bijgedragen aan de teloorgang van deze zwarte bewegingen.

Met name het hoofdstuk over de Negritude en de Black Consciousness Movement is een exercitie van geschiedschrijving met een proliferatie van namen en titels. Dit is niet verkeerd, maar beneemt je als lezer even het zicht op de rode draad die tot dan toe gevolgd werd. Bovendien stijgt dit hoofdstuk nauwelijks uit boven een compilatie van reeds eerder beschreven feiten en visies. De eerdere hoofdstukken daarentegen brengen, zelfs voor een relatief ingewijde lezer, meer 'Aha Erlebnisse' te weeg. Bovendien zijn wederom grote passages letterlijk overgeschreven uit het reeds aangehaalde *Beyond the Boundaries*.

In hoofdstuk zes behandelt Mineke Schipper de discussies in Amerika en tussen de westerse en niet-westerse wereld over de parallele, of juist uiteenlopende visies met betrekking tot seksisme en racisme. Een en ander maakt duidelijk dat enerzijds de grieven van blanke vrouwen niet noodzakelijk die van zwarte vrouwen zijn, en dat anderzijds de grieven van zwarte mannen - richting de westerse (blanke) wereld - niet noodzakelijk die van zwarte vrouwen zijn. Er bestaan overlappende argumenten en visies tussen de bevrijdingsstrijd van zwarten en de bevrijdingsstrijd van vrouwen. Er bestaan echter ook evenzo veel verschillende visies en standpunten. De titel van hoofdstuk zeven, *Moeder Afrika en haar dochters*, verwijst naar de metaforen die zowel westerse als Afrikaanse schrijvers hebben gebruikt om tegen Afrika en Afrikanen aan te kijken; moeder Afrika was een vrouw die je kon beheersen, liefhebben, uitbuiten, en ook binnendringen. Het hoofdstuk gaat in op de rol van de vrouw als subject (auteur) en als object (personage), zowel in de Afrikaanse (vaak mannelijke) roman, als in de westerse literatuur over Afrika. Het feit dat tot in de jaren tachtig Afrikaanse literatuur en kritiek vooral door mannen werd geschreven, is van invloed geweest op de beeldvorming over vrouwen en over Afrika. In Zuid-Afrika was de situatie volgens Schipper niet anders dan in Amerika: de Black Conscious Movement was vooral een mannenaangelegenheid. Een onderwerp als gender kwam daardoor niet ter sprake.

Op enkele kleine aanpassingen na, is hoofdstuk acht - met dezelfde titel als haar jongste boek - een kopie van de inaugurele rede die Mineke Schipper in 1994 hield bij de aanvaarding van haar hoogleraarschap in de interculturele literatuurwetenschap aan de Leidse universiteit. Hier begint het enigszins te knellen dat verschillende teksten samengebracht zijn in een bundel die als rode draad de oppositie Zelf/Ander heeft. Ook dit hoofdstuk kan daar uiteindelijk wel ingepast

worden. Er wordt gaandeweg het verhaal ingegaan op de verschillende visies die er ten aanzien van niet-westerse literatuur bestaan en welke normen daarbij een rol spelen. Eer je daar als lezer echter bent aangeland, passeren er enkele pagina's over het vak interculturele literatuurwetenschap; op zichzelf interessant, maar minder 'to the point' voor de rode draad van de bundel. In het laatste hoofdstuk keert de auteur echter op haar schreden terug. Schipper komt hier tot de conclusie dat het wetenschappelijke discours over ras, cultuur en wetenschap tot op de dag van vandaag, dus tot en met cultuurrelativisme, postkolonialisme en postmodernisme, nog steeds boter op het hoofd heeft. De ander, grofweg de niet-westerse academische wereld, wordt nog altijd grotendeels buiten het (westerse) discours gehouden. Nog steeds fungeren het niet-westen en zijn bewoners in het wetenschappelijke debat overwegend als object, maar niet als (mede)subject. Ook het actuele postkoloniale en postmoderne debat wordt voornamelijk gevoerd vanuit westerse intelligentsiacentra. Als gevolg hiervan pleit Mineke Schipper voor "een betere uitwisseling en verdeling van culturele en wetenschappelijke kennis. [...] Wie de moed niet opgeeft zal zich moeten bezighouden met de mondiale verhouding van Zelf en Ander [...]." (blz. 234)

Het boek eindigt ten slotte met fragmenten uit interviews die Mineke Schipper in de periode 1974-1995 heeft gehouden met de schrijvers Léopold Sédar Senghor, Wole Soyinka, Buchi Emecheta, Sembène Ousmane, Maryse Condé en Anil Ramdas. Schipper heeft enkele citaten uit deze fragmenten in haar boek verwerkt.

De kernvraag uit *De boomstam en de krokodil* is hoe door groepen mensen en individuen grenzen tussen zichzelf (Zelf) en anderen (Ander) worden vastgesteld en op grond waarvan. In negen hoofdstukken lukt het de auteur om daar een goed antwoord op te geven. De primaire beantwoording vindt vooral plaats in de eerste twee hoofdstukken. De punten worden op de i gezet in de laatste twee hoofdstukken. Je zou kunnen zeggen dat Mineke Schipper de haar zo vertrouwde eigen woorden nodig had om een veilige haven te creëren voor de nieuwe tekst die daar tussen staat; tekst die als adstructie beschouwd kan worden van haar eigen woorden. In het middengedeelte is de auteur grenzen van verschillende kamers gepasseerd³. In de laatste twee hoofdstukken keert ze weer terug in de kamers waaruit ze vertrokken is. Anders dan in *Beyond the Boundaries* uit 1989 verlaat ze haar huis echter nooit. Dat komt omdat de rode draad in het hele huis duidelijk zichtbaar blijft: een pleidooi voor het slechten van de muren tussen Zelf en Ander. Een nobel pleidooi, waaraan helaas tot op heden nog te weinig gevolg wordt gegeven.

---

3. Ik maak hier een zinspeling op de inhoud van het boek *In My Father's House. Africa in the Philosophy of Culture* (1992a) van de Ghanese schrijver en filosoof Kwame Anthony Appiah, door Schipper o.a. aangehaald op blz. 80.

Het is een uitdaging voor de maatschappij - en daarbinnen voor de wetenschap - om de actualiteitswaarde van het volgende Westafrikaanse Mandinka-spreekwoord, waaraan de titel van Schippers boek is ontleend, te verkleinen: "*Al ligt de boomstam nog zo lang in het water, hij wordt nooit een krokodil*" Het verwoordt de Mandinkagedachte dat "een vreemdeling, ook al doet hij nog zo zijn best, nooit een van ons zal zijn en vice versa. Hij blijft altijd een ander." De wereld bestaat immers uit 'eigen' en 'vreemd' en de Ander wordt nooit 'eigen', nooit krokodil, hoogstens boomstam, hoe hij zich ook wendt of keert (Schipper, blz. 201).

Ik denk dat Mineke Schipper zich prima kan vinden in de volgende uitspraak van Mandla in *The Wall of the Plaque* van de Zuidafrikaanse schrijver André P. Brink:

[...] it's no use talking about walls like race and religion. There's other walls too. Anything that can keep one person away from another is a Wall of the Plaque. And if you think of breaking things down, that's where you got to start. Right at the beginning, with a man and a woman. A father and his son. Brother and brother." (Brink 1984:374)

Bespreking door:

Gilbert Braspenning

Waardgracht 62
2312 RR LEIDEN, NEDERLAND